

COMITATUL FĂGĂRAȘ ÎN ANUL 1911, SUB LUPA ZIARELOR „GAZETA TRANSILVANIEI” ȘI „OLTEANUL”

Constantin BĂJENARU¹

FĂGĂRAȘ COUNTY IN 1911. UNDER THE MAGNIFYING GLASS OF „TRANSYLVANIAN GAZETTE” AND „OLTEANUL”

ABSTRACT

The year 1911, in few regards and especially the national and political aspects, proved to be the echo of the events that happened in the previous year, especially of the elections for the Budapest Parliament. We mainly refer to the continuation of the juridical processes filed with the Romanian electorate and element from Făgăraș County, as well as the inevitable revenge, under many shapes, of the administration, targeting the Romanian population.

On the other hand, it is clearly presented in the columns of the „Transylvanian Gazette”, through the correspondences received from Făgăraș, and „Olteanul”, that the unity in action of the political leaders from Făgăraș manifested with the occasion of the Parliamentary elections which took place in the previous year, quickly became a memory, being mentioned the appearance of frequent conflicts between them and the divergent interests.

In the second part of the study, we considered as necessary to present some of the most important information which appeared during the year in the newspapers from relative to aspects regarding the school, confessional, cultural, and economic issues of the county.

Keywords: 1911, Făgăraș County, „Transylvanian Gazette”, „Olteanul”, political-national, church, school, culture, economy.

Procese post-electorale. În mai-iunie 1910 avuseseră loc ultimele alegeri parlamentare pentru Dieta de la Budapesta din perioada dualismului austro-ungar, deoarece în 1914 nu s-au mai organizat datorită declanșării Primului Război Mondial. Au fost ultimele, dar pentru românii din comitatul Făgăraș au constituit un moment de efervescență, entuziasm și mândrie națională, aceștia, inclusiv prin sacrificiul suprem, reușind să obțină o victorie absolută și surprinzătoare – trimiterea în Parlament a doi deputați români. Rezultatul acesta i-a înfuriat la culme pe cei din administrația comitatului și din cea centrală, de la Budapesta, care au intentat o serie întreagă de procese penale în justiție, au trecut la represalii și răzbunări asupra populației românești, au încercat invalidarea mandatului de deputat al avocatului Nicolae Șerban ș.a., toate acestea aflându-și finalizarea abia în prima parte a anului următor, 1911, și chiar mai târziu, după cum demonstrează relativ numeroasele informații apărute în „Gazeta Transilvaniei” (Brașov) și „Olteanul” (Făgăraș). Asupra lor ne vom apleca în cele ce urmează, cât se poate de succint, dar elocvent.

Cel mai cunoscut moment, de un tragism aparte, l-a constituit așa-numitul „Măcel de la Mărgineni”, întâmplat în timpul campaniei electorale din mai 1910 în

¹ Cercetător științific, doctor în istorie, Muzeul Țării Făgărașului „Valer Literat”, Făgăraș; e-mail: bjnrcosti@yahoo.com.

această localitate, soldat cu patru morți și un rănit grav, incident provocat de jandarmii maghiari. După desfășurarea unei anchete a autorităților, care în final i-a absolvit pe jandarmi (!?), s-a ajuns la proces penal, intentat de administrație, culmea, împotriva victimelor și a câtorva români din satul Mărgineni. Procesul, tergiversat și nefinalizat până în decembrie 1910, a continuat și la începutul anului următor, când a fost anunțată sentința definitivă. Vom reda în continuare câteva dintre relatările din „Gazetă” referitoare la acest proces, dar și în privința răzbunărilor și acțiunilor anti-românești din acest început de an, fără a le comenta pe larg, căci vorbesc de la sine, fiind extrem de relevante.

De pildă, chiar la debutul anului 1911, într-unul dintre primele numere ale ziarului brașovean, într-o corespondență primită din Făgăraș, purtând titlul îngroșat „**Sângele de la Mărgineni**”, se spunea: „Pe când jandarmii, care au vărsat sângele românesc, al martirilor de la Mărgineni, au mai avut timp și libertate să facă victime și în comuna Galați (în toamna anului-n.n.), pe atunci, bieții români din Mărgineni, rămași neîmpușcați (...), sunt târați pe la tribunale, tot ei ca răzvrătiți. Pe mâ[i]ne, în Ajunul Bobotezei, când tot românul așteaptă la casa sa «Crucea Domnului», sunt citați la tribunalul din Brașov 5 români din Mărgineni. Apărarea o va prevedea (susține-n.n.) dr. N. Șerban, deputatul Făgărașului (...)”².

Apoi, în următorul număr, se anunța publicului cititor, lapidar, sentința dată de Tribunalul din Brașov în urma îndelungatului proces: „Precum am anunțat (...), azi s-a ținut la tribunalul de aici pertractarea în cauza celor 5 români de la Mărgineni. Din cei 5 acuzați, George Vlad, care și acum zace în spitalul Brâncovenesc din București, a absentat. Din cei patru prezenți, tribunalul (...) a condamnat pentru opunere față de autorități, în calificația de «delict», pe Ilie Tempea la 3 luni, George Pandrea a lui David și pe Teodosiu Conțos la câte 2 luni temniță. Iar Ioan Judele a fost absolvit (...). Acuzații au făcut apel. Procurorul s-a mulțumit cu sentința”³.

Un alt proces derulat, tot ca efect al alegerilor dietale din 1910 și care a trenat până în mai 1911, la același Tribunal din Brașov, sub acuza de „opunere contra autorităților”, i-a avut ca învinuiți de această dată pe șase țărani fruntași din satele Râușor și Ileni (câte trei din fiecare). Delictul declarat consta în aceea că cei șase au „agită masele” din cele două comunități ca să zădărnicească turneul electoral al fostului candidat guvernamental Werner Gyula, „să-l huiduie pe acesta și pe suita lui și să-i bată cu pietre”⁴.

Cu doar câteva zile înainte de a se comemora un an de la „măcelul” din Mărgineni, la Tribunalul din Brașov avea loc judecata finală a celor șase acuzați. După ce cei doi avocați români apărători ai acestora au avut pledoarii fără cusur și după consultări timp de o oră ale membrilor forului juridic brașovean, s-a pronunțat achitarea acuzaților, judecătorul de caz, maghiar, „desfășurând o măiastră și temeinică rețea de motive”, fiindu-i remarcate și de această dată „tactul, corectitatea (corectitudinea-n.n.), imparțialitatea”. Corespondentul mai adăuga cu bucurie că

² *Gazeta Transilvaniei*, nr. 3/5 (18) ianuarie 1911, p. 1.

³ *Idem*, nr. 4/6 (19) ianuarie 1911, p. 3. Vezi pe larg în nr. 9/14 (27) ianuarie 1911, p. 1-2.

⁴ *Idem*, nr. 98/5 (18) mai 1911, p. 3.

acest verdict „va fi un balsam de alinare pe inimile Oltenilor, copleșite de sumedenia de șicane administrative, ce se țin lanț după ei de un an de zile trecut”⁵.

Un al treilea proces, de răsunet printre toți românii ardeleni, a fost cel intentat pentru intonarea imnului național „Deșteaptă-te Române”. După mai mult de un an de la producerea evenimentului, procesul intentat câtorva dintre membrii români din congregația⁶ comitatului pentru intonarea imnului în sala de ședințe a Prefecturii, în 20 mai 1910, încă se afla în derulare la Tribunalul din Brașov. Deși avocatul apărării, Virgil Pagubă, într-o „pledoarie splendidă” a cerut achitarea acuzaților, o parte dintre aceștia au rămas totuși sub „acuză”: deputatul dietal N. Șerban, avocatul Teodor Popescu din Făgăraș, protopopul Nicolae Borzea, precum și preoții Alexandru Șerban, Moise Brumboiu (Tohanu-Vechi), George Vasu (Voila), Trandafir Dragomir (Arpașu de Jos)⁷ și Ioan Fulicea (Șinca Veche).

Un nou episod al procesului s-a derulat în dimineața zilei de 3/16 noiembrie 1911, când în fața completului de judecată al Tribunalului trei dintre acuzați – N. Șerban, Al. Șerban și G. Vasu – au recunoscut că au cântat „Deșteaptă-te Române”, iar ceilalți au negat, cu excepția protopopului N. Borzea, care absenta din motive medicale. Au fost audiați 14 martori, toți funcționari ai comitatului, aceștia declarând în corpore că au cântat imnul românesc toți acuzații și doar protopopul nu a aderat la acțiune⁸. Seara târziu a fost pronunțată și sentința, prin care era condamnată majoritatea acuzaților, vinovați fiind de „agitatie în contra naționalității maghiare”. Principalul acuzat, avocatul N. Șerban, considerat „organizator” al acțiunii, a fost condamnat la două luni și zece zile într-o închisoare de stat, dar care pedeapsă se putea preschimba într-o amendă de 200 coroane. Avocatul T. Popescu și preoții Al. Șerban, M. Brumboiu, G. Vasu și I. Fulicea au fost condamnați, la rândul lor, la câte o lună și cinci zile închisoare sau amendă de 100 coroane. În schimb, protopopul N. Borzea și preotul T. Dragomir au fost achitați, din lipsă de „dovezi suficiente”. Cei condamnați au făcut cu toții recurs la sentința Tribunalului⁹.

Cu aceeași ocazie, s-a judecat și o altă speță, împotriva deputatului N. Șerban, din nou pentru agitație antimaghiară. Acesta a fost acuzat că în timpul campaniei electorale din mai 1910, aflându-se în Porumbacu de Jos, a dat ordin unui taraf să cânte „Deșteaptă-te Române”, însă din lipsă de probe solide procurorul a fost nevoit să renunțe la susținerea acestei cauze¹⁰.

Pe marginea acestui nou proces antiromânesc s-a dezvoltat, într-un editorial al „Gazetei Transilvaniei”, și o analiză aspră asupra lipsei de unitate a elitei făgărășene și a intereselor mărunte, chiar meschine uneori, personale. Redăm doar câteva fragmente din lungul rechizitoriu al editorialistului, nesemnat, care începea prin a afirma cu durere că „povestea Țării Făgărașului, în anii din urmă, e din ce în ce mai tristă și decadența în cele naționale a cărturărimii noastre ne oferă cel mai sinistru spectacol”. Din acest motiv, a fost necesară intervenția liderilor de la vârful Partidului

⁵ *Idem*, nr. 99/6 (19) mai 1911, p. 3.

⁶ Corespondență Consiliului Județean de astăzi.

⁷ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 202/16 (29) septembrie 1911, p. 2.

⁸ *Idem*, nr. 242/4 (17) noiembrie 1911, p. 2.

⁹ *Idem*, nr. 243/5 (18) noiembrie 1911, p. 2.

¹⁰ *Ibidem*, p. 3.

Național Român – în speță Al. Vaida-Voevod și Iuliu Maniu –, pentru a domoli „valurile patimilor clocotinde”, însă cei doi s-au întors „nemângâiați din țara zavistiei și fără să fi putut face vr[e]o ispravă de împăciuire”¹¹.

În această situație tulbure, știrea că membrii români ai congregației au cântat în ședință imnul național „Deșteaptă-te Române” „venea plutind înspre noi ca un duh de reînviere și cugetul nostru sceptic era amuțit de simțirea asta înviorătoare. (...) Înduioșați de acest gest frumos, am zis: Bravo!”. Astfel, „ne-am lăsat alinați de credința că treb[ur]ile făgărășene iau o întorsătură favorabilă și că duhul intelectualilor noștri se scutură de apatie, inaugurându-se o eră nouă și sănătoasă”¹².

Însă, dezamăgirea a fost surprinzător de mare, căci s-a observat clara lipsă de solidaritate a românilor făgărășeni, inclusiv a celor brașoveni, cu cauza celor acuzați, chiar dacă rezultatul procesului ar fi fost același, „Căci, pentru Dumnezeu, a fost doar vorba despre imnul nostru național, despre cântecul sfințit al neamului nostru întreg”¹³.

Revenind la firul nostru, punem pe tapet în cele ce urmează acțiunea/acțiunile administrației maghiare de la nivel înalt pentru invalidarea mandatului de deputat al amintitului N. Șerban. Astfel, încă imediat după alegerile parlamentare din 1 iunie 1910 de la Făgăraș, mandatul câștigat de avocatul român în cercul electoral omonim a fost contestat de 17 alegători maghiari, adepți ai fostului său contracandidat, Werner Gyula. Cercetarea făcută în această speță de către comisia specială a Dietei din Budapesta a fost repetat amânată pentru lunile iulie, octombrie și decembrie 1910, până în martie 1911, când publicul era informat că din cauza „terorismului” exercitat de partizanii săi urma să fie cercetat la fața locului, pentru a se demonstra că „laptele e negru”¹⁴. De fapt, în contestație erau aduse două acuzații „grave”: prima se referea la aceea că alegătorii acestuia au fost „terorizați” de către avocat și apropiații săi, iar a doua că în timpul campaniei electorale el și suita sa au făcut agitație „contra poporului maghiar”¹⁵.

La începutul lunii mai, comisia pentru imunități a Dietei a ținut o ședință pentru ridicarea imunității mai multor deputați, printre care și a românilor Ștefan Cicio Pop și N. Șerban. Acestuia din urmă i-a fost ridicată pentru cinci delictе de presă – anume, în foaia săptămânală din Făgăraș al cărei proprietar era, „Țara Oltului”, publicase în timpul campaniei electorale și a alegerilor din anul anterior 15 articole cu conținut politic, fără să fi achitat cauțiunea prescrisă de lege¹⁶. Ulterior, după alte acțiuni pro și contra, mandatul i-a fost validat, având calitatea de deputat până către finele anului 1918.

În final, mai amintim alte două procese penale antiromânești: 1. procesul intentat împotriva notarului din localitatea Scoreiu, Alexandru Comșa, învinuit că în timpul alegerilor ar fi amenințat cu moartea pe crășmarul evreu din sat dacă nu-l

¹¹ *Idem*, nr. 251/16 (29) noiembrie 1911, p. 1.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Idem*, nr. 251/16 (29) noiembrie 1911, p. 1.

¹⁴ *Idem*, nr. 44/25 februarie (10 martie) 1911, p. 3.

¹⁵ *Idem*, nr. 50/4 (17) martie 1911, p. 2; *Olteanul*, nr. 10/3 (16) martie 1911, p. 4.

¹⁶ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 99/6 (19) mai 1911, p. 2.

votază pe Al. Vaida-Voevod¹⁷; 2. tot ca urmare a „măcelului” de la Mărgineni se derula la Tribunalul din Brașov și procesul contra capelanului din Făgăraș, Octavian Popa, ajuns între timp preot într-o altă localitate din afara comitatului, fiind acuzat că în timpul slujbei de înmormântare a uneia dintre victimele jandarmilor unguri „ar fi agitat contra maghiarilor”. Din lipsă de martori, ședința a fost amânată pentru luna aprilie¹⁸, dar procesul s-a prelungit până în august 1911. Tribunalul brașovean l-a achitat pe inculpat, dar procurorul de caz a făcut apel și procesul a fost transferat la Tabla Regală din Târgu-Mureș (Tribunalul Suprem din Transilvania); procurorul de aici a retras însă apelul, menținând sentința primă¹⁹, cea de achitare.

Răzbunări. Din paginile gazetelor amintite reiese că acestea au fost relativ numeroase și în anul 1911, deși majoritatea se consumaseră anul anterior, dintre care vom aminti aici numai câteva. Spre exemplu, în luna aprilie învățătorul Ioan Manițiu Popa din localitatea Comăna de Jos a fost trimis în cercetare disciplinară pentru participarea sa la campania electorală a lui N. Șerban din mai 1910 și pedepsit de către comisia administrativă a comitatului Făgăraș cu pierderea calității de dascăl, acesta primind totuși dreptul de a face contestație²⁰; nu cunoaștem finalul acestui caz.

Pe parcursul anului anterior zeci de români din comitat fuseseră amendați și pedepsiți cu zile diferite de închisoare pentru purtarea culorilor tricolorului românesc, însă la începutul lunii mai 1911 se petrecea o schimbare de optică a guvernanților de la Budapesta, primindu-se vestea că ministrul de interne maghiar ar fi înștiințat toate posturile de jandarmi, printr-un ordin confidențial, să nu se mai atingă de brâiele și betele tricolore ale româncelor, „fiindcă aceste culori fac parte din portul național românesc”²¹. Totuși, mai târziu s-a făcut precizarea că deși „tricolorul românesc nu trebuie calificat în orice caz ca manifestație” antimaghiară, chiar dacă cele trei culori reprezintă Regatul român, jandarmii pot stabili caracterul ostentativ al purtării lor. „Cu alte cuvinte zis – precizează „Gazeta” –, deși se recunoaște îndreptățirea purtării acestor culori înrădăcinate în conștiința poporului, totuși se dă împănaților (jandarmilor-n.n.) mână liberă ca să confiște culorile (...) când le vine cheful. În modul acesta ușuratic nu se va putea pune capăt șicanelor scârboase”²².

În fine, în ianuarie 1911, sub titlul „**Răzbunări electorale la Făgăraș**”, un corespondent din Sibiu, probabil un funcționar din interiorul Mitropoliei ortodoxe, informa redacția ziarului brașovean că preoților ortodocși făgărășeni li s-a retras de către autorități dotația congruală²³.

Divergențe între elitele românilor. După aproximativ o primă jumătate de an 1910, când întreaga elită politică românească din comitat s-a situat pe aceeași lungime de undă, slujind cu trup și suflet interesul național, în ideea câștigării ambelelor mandate de deputat în Dieta de la Budapesta, ușor, ușor s-a reinstaurat egoismul

¹⁷ *Idem*, nr. 9/14 (27) ianuarie 1911, p. 2.

¹⁸ *Idem*, nr. 27/5 (18) februarie 1911, p. 3.

¹⁹ *Idem*, nr. 173/9 (22) august 1911, p. 3.

²⁰ *Idem*, nr. 80/10 (23) aprilie 1911, p. 3.

²¹ *Idem*, nr. 93/29 aprilie (12 mai) 1911, p. 1.

²² *Idem*, nr. 99/6 (19) mai 1911, p. 1.

²³ *Idem*, nr. 9/14 (27) ianuarie 1911, p. 2; dotație congruală: venitul minim pe care trebuia să-l aibă de la stat orice preot.

unora dintre lideri, apărând dese fricțiuni între aceștia, în detrimentul cauzei naționale. Situația respectivă o aflăm perpetuată și pe parcursul anului următor, 1911, primele semnale fiind trase în presă în luna februarie. Mobilul divergențelor de acum dintre fruntașii români l-a constituit onorarea sau refuzul participării acestora la un bal organizat de societatea „Crucea Roșie” din Făgăraș, aflată sub patronajul comitetului suprem Széll József și condusă de soția acestuia, scopul acțiunii fiind etichetat cel puțin ca dubios. În acest sens, conducerea Clubului comitatens (județean) al PNR a convocat o consfătuire la renumitul hotel „Paris”, locul de întâlnire dintotdeauna al românilor de aici, în cadrul căreia avocatul Octavian Vasu a propus neparticiparea niciunui „român adevărat și independent”, recomandarea primind acceptul majorității covârșitoare. Împotriva deciziei, „ca la toate ocaziunile de asemenea natură”, s-au poziționat doar avocatul Ioan Șenchea, liderul clubului făgărășean, și protopopul ortodox N. Borzea, amândoi declarând că vor merge la acțiunea respectivă „și vor mai duce și pe alții”²⁴.

Într-adevăr, cel din urmă a recurs la presiuni asupra clerului ortodox din subordinea sa, însă nu a reușit să racoleze decât nouă preoți, toți apropiați ai protopopului, care au format „garda” din spatele său – preoții ortodocși din Streza-Cârțișoara, Lisa, Sâmbăta de Sus, Ucea de Jos, Luța, Beclean, Telechi-Recea, Părău și Ucea de Sus –, la care s-a mai adăugat preotul greco-catolic din Colun. Alături de ei, au mai fost prezenți dintre români I. Șenchea, un meseriaș și doi-trei funcționari ai comitatului, obligați să participe prin natura funcțiilor deținute în aparatul administrativ. Corespondentul încheia cu o concluzie amară: „Atunci când sașii gravi au demonstrat cu absența lor, românii noștri, vai de ei, au adus smirnă și tămâie celui mai mare dușman al nostru. Rușine să le fie acestor slăbănogi”²⁵.

Către sfârșitul aceleiași luni, înaintea desfășurării adunării generale comitatense din 28 februarie, membrii români s-au întrunit din nou la hotelul „Paris”, decidând cu unanimitate neparticiparea la adunare, excepție făcând și de această dată protopopul N. Borzea și I. Șenchea²⁶.

Mai târziu, protopopul justifica decizia sa astfel: „Dacă nici eu nu mergeam la ședința comit[atensă], la școala gr[eco] or[todoxă] din Mândra nu se vota ajutorul de 1.200 cor[oane], la școala din Toderița 1.000 cor[oane] și la Breaza 920 cor[oane]. Să mă ierte cei cu politică de activitate pasivistă, că mai mult prețu[i]esc o școală bună, decât o persoană, care astăzi este și mă[i]ne nu, la locul său”²⁷.

În aceeași zi (28 februarie), N. Șerban, în urma unor afirmații calomnioase apărute la adresa sa în foaia maghiară „Fogaras és Vidéke”, s-a deplasat la redactorul evreu al acesteia, librarul David Thierfeld, spre a cere lămuriri. Neprimindu-le în mod satisfăcător, fruntașul român l-a pus la punct „cu biciușca, în propria-i prăvălie”. Mai târziu, trecând prin fața aceleiași prăvălii a fost întâmpinat de cinci angajați înarmați

²⁴ *Idem*, nr. 21/28 ianuarie (10 februarie) 1911, p. 3-4.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Idem*, nr. 36/16 februarie (1 martie) 1911, p. 3.

²⁷ *Idem*, nr. 44/25 februarie (10 martie) 1911, p. 4.

cu ciomage, dar Șerban a reușit să smulgă un cârlig din mâinile unuia dintre ei, cu care s-a apărât și i-a alungat pe „voinicoși”²⁸.

Câteva săptămâni mai târziu, comitatul și orașul Făgăraș trimiteau o delegație la ministrul de honvezi și la primul ministru, formată din comitele suprem Széll, vicecomitele Alexandru Belle (român) și „nu vă dă în gând cine?”, protopopul N. Borzea. Scopul acesteia era obținerea aprobării ca garnizoana militară ce fusese mutată anterior de aici să fie readusă în Făgăraș, încheind ironic „Gazeta”: „... Nu de alta, dar ne închipuim noi că România stă gata să dea năvală în Țara Oltului și părintele Borzea numai cu crucea în mână n-o poate împiedica. Ori pentru întărirea simțurilor patriotice?” ale acestuia²⁹.

Pentru 11 mai 1911 era convocată Adunarea generală ordinară comitatensă de primăvară, iar conducerea Clubului român apela la toți membrii săi să se prezinte în corpore, deoarece urmau să fie dezbătute probleme de mare interes pentru toți românii din comitat³⁰. Peste 50 de membri au decis să se retragă din comisiile congregației/adunării, cu excepția protopopului N. Borzea, care a declarat că nu se supune și cu această ocazie își dă și demisia din Clubul comitatens al PNR³¹, motivând ulterior gestul cu afirmația: „Considerând acest decis (decizie-n.n.) păgubitor peste tot intereselor noastre, am declarat că în momentul când se dă abdicarea (demisia-n.n.) din toate comisiunile, eu nu mai pot fi membru al partidului, pentru că nu este decretată pasivitatea, și singur ca protopop voi rămânea să apăr interesele școlii și bisericii”³².

Aceste „stări bolnăvicioase din sânul clubului român comitatens” au atras atenția Comitetului central al PNR, care a delegat la Făgăraș pe Alexandru Vaida-Voevod, deputat de Arpaș, și pe Liviu Lemenyi, aceștia, prin autoritatea și reputația lor, trebuind să „saneze (vindece-n.n.) animozitățile ucigașe” dintre liderii locali. În conferința Clubului român s-a pus mai întâi problema solidarității românești și schimbarea tacticii în acțiunile și luptele duse cu toate mijloacele constituționale avute la dispoziție, printre care în special în privința retragerii membrilor români din toate comisiile comitatense și în supunerea necondiționată a minorității în fața majorității în situația deciziilor luate prin vot. După un vot de 36 contra opt, s-au adoptat următoarele hotărâri: 1. Tratatul de împăcare cu administrația maghiară să fie abandonat total, însă lupta împotriva racilelor administrative din comitat să se continue „cu toată înverșunarea”; 2. În adunarea comitatensă de a doua zi toți membrii români să-și dea demisia din comisii. Bineînțeles, excepția a constituit-o protopopul ortodox³³.

Biserica. Viața confesională românească din comitat și-a urmat oarecum cursul firesc, doar mai vechea problemă a salariilor minime ale preoților de ambele confesiuni, acordate de către stat, persistând, precum și atitudinea, de multe ori obedientă față de autorități, a unora dintre preoți, fie ei ortodocși sau greco-catolici. O singură informație de presă ne pune în vedere, însă, și unele dintre neajunsurile

²⁸ *Idem*, nr. 36/16 februarie (1 martie) 1911, p. 3.

²⁹ *Idem*, nr. 47/1 (14) martie 1911, p. 3.

³⁰ *Idem*, nr. 90/26 aprilie (9 mai) 1911, p. 1.

³¹ *Idem*, nr. 93/29 aprilie (12 mai) 1911, p. 3.

³² *Idem*, nr. 96/3 (16) mai 1911, p. 3.

³³ *Idem*, nr. 94/30 aprilie (13 mai) 1911, p. 2.

interne depistate în câteva parohii ortodoxe, care credem că existau și în cazul celor greco-catolice, precum am observat în informații din anii anteriori relative la această confesiune. Astfel, într-o circulară din 4 ianuarie 1911 emisă de protopopul ortodox N. Borzea către oficiile parohiale avute în păstorire, acesta descria o stare de lucruri greu de acceptat pentru epoca respectivă și pentru prestigiul Bisericii ortodoxe: „Cu ocaziunea vizitației canonice³⁴, am observat că la unele parohii și acuma lipsesc: 1. Castenul (opisul?) parohiei pentru protocoale și arhiva parohială. 2. Copia cărții funduare a bisericii. 3. Jurnalul de casă de control; iar în biserici icoane catolice fără rost, aruncate pe ziduri, chiar peste zugrăvitori frumoși vechi. Biblioteca parohială în unele locuri nu s-a înființat, în altele nu s-a lucrat și în locul cărților bune să cetesc cărțile mucărilor (sectanților-n.n.) în unele locuri pe sate. Mai departe, s-a observat la unele parohii [că] clopotul bisericii stă mut și nu să dea semnalul de rugă în revărsatul zorilor și amurgul serii, ca la creștini; care fapt denotă un indiferentism religios din partea respectivului paroh. Acestea toate trebuie îndreptate până la 1 martie 1911, când din nou se va cerceta”³⁵.

Școala. Și în decursul acestui an școlile românești, cele confesionale, continuă să sufere din cauza politicii antiromânești a guvernărilor de la Budapesta, care încercau prin toate mijloacele fie să le închidă, invocând de multe ori motive ieșite din comun, bizare și fără acoperire legală, fie să le transforme în școli comunale și mai ales de stat, punând presiune pe comunitățile românești prin stabilirea unui salariu minim ridicat pentru învățători, care în cele mai multe cazuri nu putea fi susținut de către acestea.

Iar politica aceasta s-a încercat a fi implementată prin numirea unor inspec-tori școlari extrem de șoviniști, precum avusese parte și comitatul Făgăraș până la sfârșitul anului 1910. În acel moment, după multele nemulțumiri semnalate inclusiv către ministerul de resort de către românii făgărășeni și brăneni, „urgisitorul” școlilor românești din comitat, inspectorul școlar Szabó Elemér, era transferat într-un comitat din Ungaria și înlocuit. Evenimentul a adus în rândurile românilor o ușurare și o bucurie de nedescris, compunând pe seama momentului și o „Odă populară”, pentru a-i incrimina și pe românii care au participat la banchetul final organizat pentru „des-părțirea” de acest adevărat șovinist: „În oraș la Făgăraș/Dascălii s-au adunat,/Să mănânce la papricaș,/Căci pe dânsii i-a lăsat/Inspectorul Irimie/Ducându-se în sărăcie.// Că oare de bucurie/Au mâncat ei papricaș/Sau de veșnică urgie?/Asta nu-i scrisă în răvaș.// Una însă o știm cu toții,/Că se bucură și morții,/Din ținutul Oltului,/Că el s-a dus dracului!”³⁶.

Evident, în permanență presa românească îl desemna drept principalul vinovat pentru decăderea învățământului confesional din comitat: „Încă în veci neuitatul și neiertatul prigonitor al culturii române, de tristă aducere aminte Szabó Elemér, arhișovinistul inspector școlastic, ș[i]-a dat toată silința ca celor mai multe școli confesionale să le pună ghilțul (lațul-n.n.) în grumaz ori dacă nu să pregătească drumul spre ducerea în îndeplinire a unei idei atât de scâlciate. Astfel încă atunci multe din

³⁴ Vizitație=inspecție administrativă.

³⁵ *Olteanul*, nr. 2/6 (19) ianuarie 1911, p. 6-7.

³⁶ *Idem*, nr. 5/27 ianuarie (9 febr.) 1911, p. 5-6.

fortărețele culturii române au închinat steagul, iar celelalte și-au pierdut curajul, așa că numai puține mai sunt care stau mândre față-n față cu dușmanul și-și duc traiul plin de tot felul de nevoi”³⁷.

Totuși, evident cu dezamăgire, presa mai consemna încă o cauză importantă – disputele confesionale din Țara Făgărașului, unde „și-a aruncat diavolul sămânța certei și răzbunării”. „De aceea au și devenit proverbiale Oltenii în privința aceasta. Astfel în cele mai multe sate cele două biserici stau față-n față ca doi dușmani de moarte. Și-apoi dacă ele stau oarecum să se m[ân]ânce, ce să zici de conducătorii lor (...). Nu în puține locuri reprezentanții celor două biserici se înțeleg așa de bine încât le merge veste și poveste despre traiul lor plin de ură și de sminteală în ochii poporului. De multe ori pentru lucruri mici numai izbucnesc în vorbe slabe, în certuri mari, apoi ce mai zici când e vorbă de o înțelegere pentru niște lucruri însemnate, cum ar fi școlile confesionale”³⁸.

Culturale. În privința acestei componente a societății românești din comitat, realitățile au fost cu totul diferite. În pofida dificultăților întâmpinate – fie din partea autorităților, fie din motive de ordin financiar –, viața culturală a fost una ferventă și amplă, acțiunile de acest gen fiind inițiate de mai toate asociațiile și societățile românești din comitat: Despărțământul ASTRA Făgăraș, Societatea culturală „Progresul”, cele două reuniuni de femei (ortodoxă și greco-catolică), societățile tinerilor și ale plugarilor ș.a. Din noianul activităților culturale semnalate în presă pe parcursul întregului an 1911, vom releva, pentru exemplificare, numai câteva, pe care le considerăm reprezentative.

De pildă, la începutul lunii februarie, Reuniunea femeilor greco-catolice din Făgăraș îl invita pe bine cunoscutul om de cultură din epocă Aurel P. Bănuț, președintele Fondului de Teatru Român, să conducă repetițiile teatrale pentru o reprezentație ce urma a fi pusă în scenă în data de 12 februarie, în sala mare a hotelului „Paris”, de către diletanții/amatorii din oraș. Cu două zile înainte, în 10 februarie, același A.P. Bănuț fusese solicitat să susțină și o conferință literară, în aceeași sală³⁹.

Despre acțiunea culturală inițiată de Reuniunea amintită, în presă se consemnau următoarele: „Duminecă în 12 faur nou, a fost de mult așteptata s[e]ară care ne-a unit pe toți cei de un cuget cu noi, ca să privim frumoasa piesă teatrală «Două soacre», predată de diletanții noștri, sub imediata dirijare a d-lui Aurel Bănuțiu, directorul fondului nostru de teatru. Piesa a reușit peste așteptare (...).

Predarea acestei piese este cea mai bună dovadă că teatru se poate preda foarte bine din partea diletanților dacă au pe cineva să-i instruiască.

Deci mulțumită pentru reușita petrecerii «Reuniunii fem[eilor] rom[âne] gr[eco] cat[olice]» în primul rând se datorește d-lui Aurel Bănuțiu (...).

Din partea publicului de asemenea s-a arătat un interes deosebit a se prezenta la această petrecere a reuniunii (...), cu excepțiunea câtorva domni, care făcând chestie de partid și confesionalism nu s-au prezentat.

³⁷ *Idem*, nr. 32/4 (17) august 1911, p. 2-3.

³⁸ *Idem*, nr. 32/4 (17) august 1911, p. 3.

³⁹ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 17/23 ianuarie (5 februarie) 1911, p. 3.

S-au prezentat cele mai de frunte persoane ale vieții noastre românești din Făgăraș și jur, dar afară de aceasta s-au mai prezentat și străinii în număr însemnat, încât sala de la hotel «Paris» de astă dată iarăși s-a părut prea mică, abia putând cuprinde publicul numeros, doritor de a vedea ceva frumos la noi în Făgăraș.

(...) Succesul material de asemenea a fost strălucit, incurgând (intrând-n.n.) o sumă de peste 500 cor[oane] la casă (casierie-n.n.)⁴⁰.

Tot în această zonă culturală, un element de noutate totală pentru 1911 l-a constituit apariția cinematografului în Făgăraș: „Unul dintre cele mai bune și cel mai perfecționat este Cinematograful «*Olympia*», care de prezent ne ține de urât făgărășenilor în hotelul «Transilvania» din loc. Să nu întrelase (neglijeze-n.n.) nime[ni] a cerceta acest Cinematograf al cărui program se schimbă tot a doua zi, arătând chipuri foarte instructive, hazlii și nu strică de fel ochii”⁴¹. De altfel, într-un anunț publicitar se arăta că acest tip indicat mai sus era cel mai perfecționat și cunoscut din Ungaria, derulându-se în sala hotelului amintit câte două reprezentații în fiecare seară, iar „a doua zi program nou”, spectatorii beneficiind în sală de „lumină electrică, încălzit și muzică”, soldații și copiii beneficiind de reduceri de preț la bilete⁴².

O altă premieră în peisajul cultural al Făgărașului din acest an a constituit-o deschiderea la mijlocul lunii aprilie a primei librării românești din oraș – „Ieronim Preda” –, până atunci funcționând, de mai multe decenii, un singur astfel de așezământ, librăria evreului David Thierfeld. În anunțul publicitar, publicul făgărășean era informat că librăria era „asortată cu cărți de tot felul românești, ornate bisericești (veșminte de ceremonie-n.n.), potire, icoane etc.”, iar evenimentul constituia o mândrie românească, librăria trebuind sprijinită de conaționali deoarece „mult bine poate să împrăstie în toate straturile neamului nostru din aceste părți”⁴³. Apariția acesteia a adus cu sine și reacții necontrolate ale șoviniștilor din oraș, una dintre ele petrecându-se la doar două săptămâni, când niște „oameni cu sufletul în[n]egrit de ură față de tot ce e românesc” au distrus firma librăriei⁴⁴.

Economice. Ca și în perioada anterioară, comitatul Făgăraș rămânea, din punct de vedere economic, unul predominant agricol, industria mare și mijlocie lipsind aproape cu desăvârșire, excepția constituind-o fabricile de celuloză și hârtie de la Zărnești. Doar industria mică și comerțul, eminamente familiale, fiind prezente în peisajul economiei locale. În acest context, în care românii de aici se simțeau îngrădiți și chiar excluși și de la aceste mici activități economice, în anul 1911 au ridicat problema asocierii lor pentru a putea avea un cuvânt de spus.

Prin urmare, în paginile hebdomadarului local „*Olteanul*” s-a pus cu acuitate chestiunea înființării unei reuniuni a meseriașilor și industriașilor români făgărășeni, prin intermediul căreia să fie sprijinit progresul economic și cultural, deziderat marginalizat mai mereu de liderii locali și de intelectualitate, indicându-se ca exemple demne de urmat orașele Sibiu, Cluj, Blaj ș.a. Nemulțumirea accentuată a făgărășe-

⁴⁰ *Olteanul*, nr. 6/1911, p. 3.

⁴¹ *Idem*, nr. 8/17 februarie (2 martie) 1911, p. 5.

⁴² *Ibidem*, p. 7.

⁴³ *Idem*, nr. 15-16/7 (20) aprilie 1911, p. 9.

⁴⁴ *Idem*, nr. 17/21 aprilie (4 mai) 1911, p. 4.

nilor provenea din faptul că „toată truda țaranului român din Țara Oltului ajunge în mâ[i]ni străine și mai ales în punga geșeftarilor (speculanților-n.n.) jidani din Făgăraș, care își bat joc și își râd de prostia noastră, căci în Făgăraș masa mare a românilor din jur nu pot susține nici câțiva comercianți români, deoarece sprijinim mai mult pe străini”⁴⁵, stare care a condus la inexistența unei clase puternice de meseriași și negustori români.

Se continua cu un adevărat strigăt de luptă: „Trebui[e] să ștergem ticăloșia, pata mare ce s-a pus pe obrazul nostru și să arătăm lumii că Românul nu este o haină de aruncat în toate părțile, ci unde vrea el totul face cu ajutorul lui D-zeu. Trebui[e] să schimbăm fața pestriță a acestui orașel, să-l facem ca nu numai în mijlocul pieții să aibă loc hainele rom[ânești] și să răsune dulcea limbă rom[ână], ci-n toate unghiurile s-audă glasul dulce melodios al țaranului Oltean. A sosit vremea să nu mai dăm străinului banul câștigat cu atâta osteneală, cu atâta greutate, ci să-l dăm fratelui nostru, românului nostru ce asudă zi și noapte în casele de pe la oraș, ca să aibă și el cu ce-și încurca necazurile”. „Singura scăpare” ar fi fost tocmai înființarea reuniunii amintite, pentru a fi ajutați „părinții și neamul”, iar singurii care puteau călăuzi împlinirea acestui deziderat erau intelectualii⁴⁶.

Un prim impuls în această privință l-a constituit convocarea la o întâlnire „prealabilă” la începutul lunii aprilie, în sala hotelului „Paris”, a tuturor meseriașilor și comercianților români din Făgăraș și jur⁴⁷. La adunare, pe lângă cei din domeniu, au mai luat parte funcționari de bancă și preoți, numărul tuturor celor prezenți fiind considerabil, toți căzând de acord cu necesitatea unei astfel de reuniuni, rezultatul inițial fiind alegerea unei comisii care urma să elaboreze un proiect de statute⁴⁸.

Abia în luna iulie era publicat în presă „Proiectul statutelor”, dintre ale cărui articole vom enumera câteva dintre cele esențiale. Astfel, societatea urma a se numi „Reuniunea meseriașilor și comercianților români din Făgăraș și jur”, având ca scop principal „întărirea intelectuală, morală și materială a meseriașilor și comercianților români din Făgăraș și jur, precum și promovarea intereselor industriale și comerciale locale”. Pentru a-și atinge scopul, erau enumerate și mijloacele: dobândirea unui local propriu; înființarea unei biblioteci de profil; „Întemeierea unui cor vocal și instrumental”; organizarea de serate literare și teatrale; amenajarea de expoziții din domeniul industrial; procurarea de articole diverse pe seama membrilor și valorizarea produselor acestora; promovarea activității membrilor prin asociere; înființarea de fonduri pentru sprijinirea ucenicilor, calfelor, meseriașilor și comercianților săraci sau invalizi; „Înzestrarea fetelor sărace și ajutorarea văduvelor meseriașilor și comercianților lipsite de mijloace”⁴⁹.

Încheiem recursul la memoria anului 1911 cu o știre economică ce confirma informații mai vechi, însă care devine interesantă pentru noi cei de astăzi. În ianuarie 1911 publicul era informat că trei cetățeni din Brașov au obținut de la Căpitănatul

⁴⁵ *Idem*, nr. 10/3 (16) martie 1911, p. 1.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 1-2.

⁴⁷ *Idem*, nr. 12/17 (30) martie 1911, p. 4.

⁴⁸ *Idem*, nr. 14/31 martie (13 aprilie) 1911, p. 1.

⁴⁹ *Idem*, nr. 29/14 (27) iulie 1911, p. 3.

minelor din Zlatna dreptul exclusiv de a sonda liber o întindere de 6.000 de jugăre în munții Branului (aflați atunci în cuprinsul comitatului Făgăraș), pentru descoperirea unor vechi mine de aur, care pe vremuri fuseseră în proprietatea Brașovului. Documentele de arhivă le-ar fi indicat celor trei că acestea erau exploatate încă de prin anul 1505 de către străini. În 1567 erau proprietatea unui anume Nüsbacher, care atunci donase Bisericii Negre un pahar făcut din argintul minelor din Bran. În secolul al XVIII-lea, brașovenii au tăinuit existența minelor și cu timpul „s-a uitat de tot de ele”, dar și acum se știa că ele conțin și vine de aur⁵⁰.

Bineînțeles, prin cele expuse mai sus nu avem pretenția de a fi epuizat în vreun fel problematica societății românești a anului 1911 din comitatul Făgăraș. Dimpotrivă, nu ne-am propus decât să punctăm câteva dintre momentele care au marcat viața românilor de aici, fără a le dezvolta foarte mult, aceasta și prin prisma spațiului restrâns în care a trebuit să ne desfășurăm.

Puteam, prin multitudinea de informații descoperite în cele două surse de presă și în special în paginile „Gazetei Transilvaniei”, să ne limităm la una sau două componente ale societății românești de aici, însă, pentru viitoare cercetări, am dorit îndeosebi să deșțelenim un drum care să ne dezvăluie evoluția ori sincopete sesizate pentru acest an, 1911, în fiecare zonă a societății din comitatul Făgăraș.

⁵⁰ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 11/16 (29) ianuarie 1911, p. 2.